

ЗА (НЕ)ПРИМЕНАТА НА АЛТЕРНАТИВИТЕ НА ЗАТВОРОТ ВО МАКЕДОНСКАТА СУДСКА ПРАКСА

1.02 Прегледна научна статија
УДК: 343.481:343.261-021.273(497.7)

Апстракт

Секоја алтернатива санкција или мерка има определени специфичности што, во зависност од конкретната ситуација, можат да се сметаат за погодна мерка за остварување на целите на казнената политика во државата. Во трудот е направена анализа на инструментите за насочување и остварување на политиката на казнување во државата, и значењето на алтернативните санкции и мерки од суштински аспект и од аспект на застапеност во судската практика, што ја зацврстува нивната улога во позитивното законодавство. Ако сторителот не претставува опасност за општеството и со сигурност може да се утврди дека процесот на ресоцијализација и реинтеграција ќе се оствари без негово изолирање и упатување во пенитенцијарна установа, се поттикнува примената на некоја од алтернативите на казната затвор.

Казната затвор во никој случај не смее да се прифати како единствен одговор за прекршување на законската норма или за сторено казнено дело. Постојат законодавства што со години ја негуваат традицијата на изрекување алтернативни решенија, бидејќи лишувањето од слобода се покажало како контрапродуктивно во рехабилитациониот и реинтеграциониот процес на определени категории сторители на казнени дела, особено за сторителите на полесни казнени дела.

Клучни зборови: алтернативни санкции, казнена политика, ЗОВОВК, судска пракса, затвор.

1. Тенденции во казнената политика на судовите

Филозофијата на казнувањето содржи посебен систем на верувања, концепти и ставови што ја определуваат поврзаноста на општеството и сторителот. Ваквата филозофија претставува основа за одредување на задачата што ја имаат органите за прогон, судовите и надлежните пенитенцијарни установи кон осуденото лице. Понатаму, таа ги определува и сите преостанати спогодувања, процеси и процедури што треба да се исполнат за да се оствари целта на казнувањето. Важно е да се нагласи дека модерните филозофски верувања и концепти не се создадени преку ноќ, ниту, пак, искуствата се стекнати веднаш. Напротив, поминати се долги години за да се развијат верувањата и да се практикуваат денешните решенија на казнените политики на различните општества.²

Законодавството, сврзано за начинот на одмерување на санкциите, е предмет на укинување, односно изменување во голем број држави од системот *common law*. Тоа го

¹ Научен соработник во Центарот за стратески истражувања, Македонска академија на науките и уметностите. Контакт: emujoska@manu.edu.mk.

² Hippchen J., Leonard (1978a) Trends in classification philosophy and practice. Handbook on correctional classification, Programming for Treatment and Reintegration, Cincinnati, Ohio, p.1.

покажуваат скорашните компаративни анализи. Тенденцијата на современите казненоправни системи е да му се даде на судијата слобода во начинот на одмерување на висината на санкцијата приспособена кон целите на казнувањето.³

Во Република Македонија, во моментот, треба да се демонстрира подготвеност за „оздравување на казнената политика“ што со нов концепт, општоприфатлив за сите учесници во кривичниот прогон и во кривичната постапка, за донесувањето одлука, за односот на судиите, за научните работници од областа на правото и од другите области, но и за општата јавност, ќе обезбеди **баланс во системот на казнената правда** меѓу ефикасната заштита на општеството од криминал и заштита од неоснована и прекумерна казненоправна репресија.⁴ Неприменувањето на законски предвидените алтернативни решенија на затворското казнување во Република Македонија, е сериозен проблем кој се провлекува од нивното донесување, во 2004 година.⁵

2. Инструменти за насочување и остварување на политиката на судовите при изрекување на санкциите

Во декември 2013 година, Министерството за правда на РМ предложи Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик како резултат на новиот Закон за кривична постапка на РМ од 2010 година што започна да се применува од 1 декември 2013 година. Во новиот ЗКП за првпат беше предвиден институтот **спогодување за кривична санкција**.⁶ Санкцијата мора да се определи во законските рамки на казната за стореното кривично дело преку примена на другите институти во КЗ, а, пред сè, *ублажувањето на казната*. Спогодувањето не смее да се претвори во пазарење за санкција, па затоа не е дозволено одмерување полесна казна од онаа што може да се одмери со примена на одредбите за ублажување според КЗ.⁷

При поднесувањето на предлогот за измени на КЗ, Министерството навело дека во РМ биле спроведени повеќе истражувања во сферата на казнената политика, при што се наметнале неколку заклучоци:

- изречената просечна казна во предметите се наоѓала многу под долната граница на опсегот на предвидената казна пропишана со закон;
- опсегот на казни што бил применет од страна на судиите бил многу понизок од највисоката казна пропишана со закон, што укажува на тоа дека судиите воопшто не ја користеле горната граница на казните што им ја овозможува законот и

³ Buzarovska Gordana Lazetic, Nikola Tupanceski and Elena Mujoska (2016) Mandatory Sentencing Guidelines: The Case of Macedonia. European Scientific Journal 12, no. 22, p. 5.

⁴ Неделкова Лидија (2014) Осврт на Правилникот за начинот на одмерување на казните, Ревизија за кривично право и криминологија, Год.21, бр.1, стр. 33.

⁵ Трудот претставува дел од истражувањето спроведено за докторската дисертација под наслов „Кратките казни лишување од слобода во македонскиот систем на санкции“ од м-р Елена Мујоска Трпевска, одбранета на ден 23 декември 2016 година, на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје.

⁶ Поопширно види: Бужаровска Г., (2008) Концептите за спогодување и признавањето вина во реформата на казненото-процесно законодавство, Втор Скопско-Загребски правен колоквиум, Скопје- Загреб.

⁷ Бужаровска Л., Гордана (2014) Невоедначената казнена политика и нејзиното влијание врз спогодувањето за кривична санкција според законот за кривичната постапка. Македонска ревија за казнено право и криминологија, Скопје, бр.1, стр. 56-57.

- постои значителна воедначеност на изречените казни од страна на различни судови.⁸

Предлогот на ЗИДКЗ содржеше 4 члена. Со првиот член се предложи бришење на ставовите од членот 39 од КЗ, кои се однесуваат на општите правила за одмерување на казната, како и менување на ставот 3 со кој се дава основ за донесување Правилник за начинот на одмерување на казните (надлежноста за донесување на овој правилник ја има Претседателот на Врховниот суд на Република Македонија, по претходно мислење од Јавниот обвинител на Република Македонија и Адвокатската комора на Република Македонија). Со вториот член се предложи менување на членот 40 од КЗ, што се однесува на материјата за ублажување на казната. Во овој член е пропишано дека судот може на сторителот да му одмери казна под границата пропишана со закон, во рамките предвидени во член 41 од овој закон или да примени поблаг вид казна во случај кога е поднесена предлог-спогодба за признавање вина склучена меѓу јавниот обвинител и обвинетиот и ако обвинетиот ја признае вината на главната расправа согласно одредбите од ЗКП. Со членот 3 се определи рокот за донесување на Правилникот за начинот на одмерување на казните и со членот 4 се уреди материјата за влегување во сила на овој закон.⁹

2.1. Пред да биде донесен Предлог ЗИДКЗ и посебен Правилник, во декември 2013 година беа презентирани *Упатства за утврдување на начинот на одмерување на казните во кривичните предмети*. Во Упатствата беа утврдени два критериуми, *едниот* врз основа на тежината на делото, а *вториот* врз основа на поранешниот живот на сторителот. Според првиот критериум биле утврдени 47 хоризонтални категории по редови во кои биле групирани кривичните дела според предвидената казна во Кривичниот законик, а во вториот 6 категории, и со нивно вкрстување се добивал пресекот на можната казна.¹⁰

Значи, во државата има потреба од вакви Упатства, а тоа го покажуваат наведените резултати од спроведената анализа на пресуди по случаен избор, за одредени кривични дела во судовите во РМ за кои била утврдена значителна невоедначеност, односно дека во најголем број случаи казните *биле благи*: „...во анализирани 50 пресуди за кривичното дело неовластено производство и пуштање во промет на наркотични дроги, психотропни супстанции и прекурсори, за што е предвидена казна од 0 до 180 месеци, просечно биле изречени казна затвор од 14,26 месеци, во 19 случаи имало условни осуди, а највисоката изречена казна била 96 месеци затвор; за злоупотреба на службена положба, пак, за која е предвиден затвор од 6 до 180 месеци, во зависност од обликот, просечно казните

⁸ МП, Предлог ЗИДКЗ, 2013, стр. 2.

⁹ Op.cit., стр. 4.

¹⁰Извор:<http://creativa5.com/dev/mba.org.mk/wp-content/uploads/%D0%A3%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D0%BE%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D1%82-%D0%B8-%D0%BE%D0%B4%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0.pdf>, последна посета: јули 2016).

изнесувале околу месец и половина, а другите биле под законскиот минимум; во 39 случаи имало условни осуди... за тешка кражба судовите во Гостивар и во Штип пресудувале двапати поблаги казни од оние на подрачјето на Скопје и Битола, што значи дека граѓаните не се еднакви пред судовите...“.¹¹

Упатствата беа од необврзувачка природа за судиите и имаа насочувачко дејство, еден вид рамка, со можност *судијата сам* да ја индивидуализира санкцијата според околностите на случајот.

3. Аргументи за и против Правилник за начинот на одмерување на казните

Реакциите меѓу теоретичарите и практичарите по донесување на Правилникот беа поделени и бурни. Ни одржувањето многубројни дебати, тркалезни маси и стручни расправи не помогна во надминување на спротивставените гледишта по предложените измени на КЗ. За едни, оваа реформа на казненото законодавство значела позитивна и ефективна промена на принципите на поставената казнена политика, а, за други, косење со начелото на законитост, начелото на индивидуализација и начелото на вина.

Од аргументите на поддржувачите на Правилникот како посебен инструмент за воедначување на казнената политика се издвојуваат:

- внесувањето англосаксонски институти со кои ќе се креира поефикасно судство и казненоправен систем¹²;
- гаранцијата за еднаквоста на граѓаните при одмерувањето и изрекувањето на казните ќе биде значително поизразена на овој начин бидејќи му е дадена преголема слобода на судот во одмерувањето на казните и можни се злоупотреби;
- надминување на нееднаквоста во судската практика (на пример, одлуките на надлежниот суд во Скопје, како и судовите во источниот дел од државата биле драстично построги од одлуките на судовите во западниот дел на државата, посебно судот во Гостивар, Тетово, Дебар, Кичево, кои за исти и слични кривични дела немале изречено ниту приближно соодветни кривични санкции¹³;
- без донесување и постоење на Правилник, новиот систем и модел што го регулира реформираното процесно и материјално право во практиката не ќе може непречено да функционира;
- Правилникот ќе се применува и ќе значи револуција во Македонија и тој ќе се надградува и ќе се подобрува во иднина итн.¹⁴

Аргументите против донесување Правилник за начинот на одмерување на казните беа многу погласни!

¹¹Извор: <http://www.akademik.mk/javno-obvinitelstvo-vo-gostivar-i-shtip-poblagi-kazni-otkolku-vo-skopje-i-bitola-graganite-ne-se-ednakvi-pred-sudovite-4/>, (последна посета: јули 2016).

¹²Извор: <http://www.akademik.mk/pobuna-vo-advokatskata-fela-pravilnikot-za-nachinot-za-odmeruvane-na-kaznite-e-protivustaven-4/>, (последна посета: јули 2016).

¹³Извор: <http://www.akademik.mk/akademik-anketa-shto-mislat-advokatite-za-pravilnikot-za-nachinot-za-odmeruvane-na-kaznite-4/>, (последна посета: јули 2016).

¹⁴Извор: <http://www.akademik.mk/nedelkova-pravilnikot-za-nachinot-na-odmeruvane-na-kaznite-pretstavuva-uslov-bez-koj-ne-se-mozhe-da-se-sprovede-novata-akuzatorna-krivichna-postapka-4/> (последна посета: јули 2016).

Управниот одбор на Адвокатската комора на Република Македонија (во натамошниот текст АКРМ), на седница одржана во март 2014 година, едногласно донесе *образложена Одлука за давање негативно мислење за Правилникот за начинот на одмерување на казните.*

Како причини за давање негативно мислење од АКРМ беа наведени следните:

- Правилникот излегува надвор од законската основа предвидена во член 39 став 3 од Кривичниот законик, според кој одмерувањето на казните судот го врши согласно Правилникот за начинот на одмерување на казните што го донесува претседателот на Врховниот суд на РМ, затоа што со Правилникот се врши категоризација на кривичните дела и определување нивоа на кривичните дела и определување нови „распони“ минимални и максимални казни во рамките на нововведените категории, а категоризација на кривични дела е можна само со Кривичниот законик. Начинот на определувањето кое кривично дело во кое ниво би спаѓало, независно од немањето незаконска основа, е нејасен, без конзистентни критериуми и затоа категоризацијата, табелата за категоризација и Правилникот се неприменливи;
- Нема никаква законска основа воведувањето на правото на Претседателот на Врховниот суд да дава насоки и да врши надзор врз спроведувањето на Правилникот. Тоа претставува воведување нови овластувања на претседателот на Врховниот суд, кои се спротивни на системската поставеност на правосудството, двостепеност и вонредни правни средства;
- Правилникот е спротивен на член 37 од Законот за судовите во делот во кој се предвидува дека со Правилникот ќе се врши воедначување на казнената политика на домашните кривични судови, затоа што, согласно цитираниот член, обезбедувањето единство во примената на законите од судовите го врши Врховниот суд на РМ на општа седница по сопствена иницијатива или по иницијатива на седниците на судиите или судските оддели во судовите, а тоа не спаѓа во надлежноста на Врховниот суд на РМ;
- Со Правилникот се отстапува од законската основа за негово донесување, бидејќи со него се уредува и постапување на судот при одредување на видот на казната, иако законски предмет може да биде само одмерувањето на висината на казната. *Со Правилникот се исклучува примената на условната осуда, општокорисната работа и другите алтернативни мерки;*
- Со Правилникот се наведува дека се обезбедува ефикасно и успешно функционирање на кривичната постапка што, исто така, е надвор од законската основа (одмерување на видот на казната);
- Нема законска основа ни одредбата дека измените и дополнувањата на Правилникот ќе ги носи Претседателот на Врховниот суд во иста постапка како при донесување на законот;
- Бидејќи не станува збор за Правилник *sui generis*, туку еднократно овластување за донесување правилник за одмерување казни за кривични дела што се предвидени во моменталниот Кривичен законик. Ваквата законска одредба дава можност за менување на начинот на одмерување на казната во кој било момент што не е суштината на законската измена, туку, напротив, суштината е обезбедување однапред предвидливи правила при одмерување на казната;
- Табелата за категоризација на кривични дела нема законска поткрепа бидејќи член 39 став 3 не предвидува категоризација на кривични дела, туку правилник за одмерување на висина на казните;

- Со одредбите што се однесуваат на спогодување се врши лимитирање на можностите за спогодување и се спротивни на измените на КЗ што предвидуваат можност за спогодување со намалена казна, до лимитите предвидени со член 41 од КЗ, а не до ново воведените лимити на воведените нивоа, и со тоа дополнително се ограничува спогодувањето;

- Правилникот содржи вовед што, исто така, нема законска поткрепа и ги содржи истите недоследности како погоренаведеното, навлегување во процесната материја што не е предмет на овој Правилник, во спротивност со Законот за судовите и со основата за донесување на Правилникот.¹⁵

Здружението за кривично право и криминологија на РМ, исто така, негативно се произнесе за донесувањето на Правилникот, нагласувајќи дека прашањето за воедначена судска практика, начинот на избор и индивидуализација на санкциите е сензитивно прашање што заслужува продлабочена анализа и за кое треба да се води темелна стручна расправа. За стручните членови во ова Здружение, *Правилникот сè уште не е зрело решение за овие комплексни прашања!* Своите одлуки судот мора да ги носи врз основа на Уставот, законите и ратификуваните меѓународни документи.¹⁶

Од спроведената анкета за мислењето на практичарите што директно се занимаваат и секојдневно се соочуваат со оваа проблематика, јасно произлегува скептицизмот и неверувањето во ефикасноста на Правилникот.¹⁷

И покрај многубројните забелешки, негативни коментари, апели за пребрзото менување на одлуките и инструментите за одмерување на кривичните санкции, по непримената на Упатствата и неуспешноста на Правилникот, во декември 2014 година беше поднесен Предлог за донесување **Закон за одредување на видот и одмерување на висината на казната**.

Со ваквата динамика на активности, Република Македонија се вбројува во државите што не сметаат дека кривичното законодавство треба да биде стабилна легислативна материја, туку дека треба да биде подложено на промени по неколку пати во една иста година, понекогаш и во ист месец. Ваквата фрагментарност ја поткопува смислата на кривичното законодавство и функцијата што КЗ, како сеопфатен текст на законски одредби од казнената област, треба да го има.¹⁸

4. Судско одмерување на казната *vis-à-vis* ЗОВОК

¹⁵Мислење на АКРМ до Врховниот суд на РМ, достапно на: <http://creativa5.com/dev/mba.org.mk/wp-content/uploads/%D0%9C%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D1%9A%D0%B5-%D0%B4%D0%BE-%D0%92%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD-%D1%81%D1%83%D0%B4-%D0%BD%D0%B0-%D0%A0%D0%9C-31032014.pdf>, (последна посета: јули 2016).

¹⁶ Извор: <http://www.akademik.mk/zdruzenie-za-krivichno-pravo-i-kriminologija-pravilnikot-ne-e-zrelo-reshenie-4/> (последна посета: јули 2016).

¹⁷ Резултатите на анкетата се достапни на: <http://www.akademik.mk/akademik-anketa-shto-mislat-advokatite-za-pravilnikot-za-nachinot-za-odmeruvane-na-kaznite-4/>, (последна посета: јули 2016).

¹⁸ Buzarovska Gordana Lazetic, Nikola Tupanceski and Elena Mujoska (2016) Mandatory Sentencing Guidelines: The Case Of Macedonia. European Scientific Journal 12, no. 22, p. 4.

Определувањето казна, односно санкција на конкретен виновен сторител со примена на законски одредените правила и основи претставува судско одмерување на казната. Судијата, по свое слободно уверување, може да се движи во законските рамки за конкретното дело или да примени посебно предвидени основи со кои се излегува надвор од тие рамки и одмерува казна во општите рамки на казната. Тоа го претставува процесот на судска индивидуализација во рамките на законската индивидуализација.

Не постои никаква дилема кога судијата ја одмерува казната во конкретно определените рамки на делото. Проблемот се јавува кога судијата го искористува своето право да примени посебни основи со кои се излегува надвор од рамките на кривичното дело и изрекува поострена казна, ублажена казна или друг вид санкција.¹⁹

Всушност, најпроблематична е злоупотребата на дадената судска слобода при изрекувањето ублажена казна или друг вид санкција (условна осуда), па оттука е и потребата да се експериментира со нов ЗОВОВК.

Одмерувањето на казната во подрачјето на широките судски овластувања ја ограничува примената на казната, со можност во определени случаи да се одбегне злото, одмаздата, репресијата и да се стесни просторот за примена на кратките казни затвор. Отстранувањето на затворските казни, особено кратките затворски казни, во оваа фаза на реформа на казненото законодавство низ која поминуваме е невозможно, бидејќи тие претставуваат (често применуван) инструмент за остварување на казнената политика, но при нивна примена мора да се постапува со особена претпазливост и да се отстранат слабостите во извршувањето.²⁰ Претходно, постоењето кратки казни ги „збогатуваа“ содржината на судската индивидуализација и овластувањата за движење на казната надолу, со можност за изрекување друга санкција (алтернативна мерка или парична казна). Денес, со новиот Закон за одредување на видот и одмерување на висината на казната се елиминира можноста за замена на кратката казна со алтернатива и му се дава предност на ефективното издржување кратка затворска казна.

Законот за одредување на видот и одмерување на висината на казната – ЗОВОВК беше донесен во декември 2014 година, а почна со примена во јануари 2015 година²¹, чиј текст е идентичен со претходно споменатите Упатства. Во член 24 од овој Закон стои дека ЗОВОВК влегува во сила на осмиот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“, а ќе почне да се применува по истекот на шест месеци од денот на влегувањето во сила, значи јуни 2015 година.

Со ЗОВОВК се уредува одредувањето на видот и одмерувањето на казната, договарањето за видот и висината на казната меѓу јавниот обвинител и обвинетиот во рамките на спогодувањето, како и формирањето, составот, мандатот и надлежностите на Комисијата за воедначување на казнената политика (чл. 1). Најпрво се спомнува неговата цел (чл. 2), односно воедначувањето на казнената политика при изрекувањето на казните од судовите во Република Македонија преку пропишување објективни критериуми за одредување на видот и одмерување на висината на казната; а потоа и начелата врз кои се

¹⁹ Проевски, Ванчо (1980) Судско одмерување на казната. Завод за унапредување на стопанството во СРМ – Скопје, стр. 141.

²⁰ Loc. Cit.

²¹ Сл. весник на РМ, бр. 199 од 30.12.2014 година.

заснова: законитост, индивидуализација на казната, пропорционалност на казната со стореното кривично дело, ефикасност, *повторно се спомнува воедначувањето на казнената политика*, и транспарентност (чл. 3).

Одредувањето на видот и одмерувањето на висината на кривичните санкции судијата го врши врз основа на два објективни критериуми:

➤ **Објективна категоризација на кривичното дело што се извршува според видот и рамките на пропишаните кривични санкции** (вкупно 55 хоризонтални категории кривични дела; во секој хоризонтален ред се дадени минималните и максималните граници на казни што би можеле да му бидат изречени на сторителот на кривичното дело (во месеци), во зависност од тоа во која вертикална категорија ќе биде класифициран сторителот, доколку судот утврди дека сторителот го извршил кривичното дело) и

➤ **Поранешниот живот на сторителот на кривичното дело** (се утврдува средна вредност на висината на казната (во месеци), од која судот ќе започне да ги засметува олеснувачките и отежнувачките околности врз основа на што ќе ја индивидуализира висината на казната за конкретен сторител).

Отежнувачките и олеснувачките околности се засметуваат со додавање, односно одземање поени, а *околностите се групирани* на следниот начин:

1. Степен ка кривичната одговорност,
2. Побуди од кои е сторено кривичното дело,
3. Јачината на загрозувањето или повредата на заштитното добро,
4. Околности под кои е сторено делото,
5. Придонес на жртвата во извршување на делото,
6. Поранешниот живот на сторителот,
7. Лични можности и однесување по сторување на кривичното дело,
8. Други околности што се однесуваат на личноста на сторителот и
9. Поранешното дело е од ист вид како новото дело, делата се сторени од исти побуди, времето поминато од поранешната осуда, односно од издржаната или простената казна (чл. 13-14 ЗОВОВК).

Со овој Закон се очекува: да се зајакне довербата во институциите на системот; казненоправниот систем да стане поефикасен; да се зголеми капацитетот за борба со организираниот криминал и транснационалниот криминалитет и тероризам; да стане компатибилен со меѓународното кривично процесно право и успешно да се вклопи во современите стандарди за правата на човекот, како меѓународна обврска за државата.²²

5. (Не)примена на алтернативите во македонската судска пракса

Изрекувањето на затворска казна особено на кратка казна е премногу често во македонското казнено право, а неспорна е неможноста на оваа казна да оствари некоја од предвидените цели што се очекуваат од неа како од казнено средство ниту кон осудениот, ниту кон другите членови од заедницата. Таа ниту застрашува, ниту поправа, а мора

²² Од образложението на Предлог ЗОВОВК, (2014) стр. 3. Целосниот текст на Законот е достапен на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=7224>, (последна посета: јули 2016).

детално да се разработи и начинот на нејзиното извршување. Затоа, мора да се преземе сериозен чекор за надминување на ваквата состојба.²³

Свесни за бројните негативности од изрекувањето на казната затвор, а следејќи ги модерните тенденции во казнената политика во светот, **македонското законодавство и практиката мора широко да ги отворат вратите за посеопфатна примена на алтернативните решенија.**

Скептицизмот кон казната затвор е особено изразен во криминалната политика на европските држави, па затоа, СЕ се приклучи кон оваа тенденција со донесување на *Препораката за Европските правила за алтернативни санкции и мерки применувани во заедницата*, усвоена во 1992 година.

Во Кривичниот законик на Република Македонија, во чл. 48-а се предвидени следните видови алтернативни мерки:

- 1) условна осуда;
- 2) условна осуда со заштитен надзор;
- 3) условно прекинување на кривичната постапка;
- 4) општокорисна работа;
- 5) судска опомена и
- 6) куќен затвор.

Целта на алтернативните мерки е неприменување казна за полесни дела кога тоа не е нужно за остварување кривично-правна заштита и кога може да се очекува дека целта на казнувањето може да се оствари само со предупредување со закана на казна (условна осуда), само предупредување (судска опомена) или со мерки на помош и надзор на однесувањето на одговорниот сторител на кривичното дело (чл. 48 КЗМ).

Колкав е обемот на изрекување алтернативни мерки во нашата судска практика²⁴ и дали овие супститути на затворското казнување ја постигнуваат целта на казнување?

²³ Бужаровска Л., Гордана (2003) Алтернативи за затворот, стр.305.

²⁴ Во Правната анализа за измени и дополнувања на законската регулатива со цел создавање и развој на Пробациска служба на Република Македонија (со Листа на закони што ќе треба да претрпат измени и дополнувања), еден дел е посветен на мислењата на експертите за ефикасноста на кривичните санкции. Меѓу судечките судии и основните јавни обвинители во РМ постои усогласеност на професионалните ставови за најделотворната кривична санкција. Имено, речиси секој втор судечки судија, односно основен јавен обвинител, сметаат дека најефикасна кривична санкција во спречувањето и заштитата на општеството од криминалот е казната затвор (46,8% судечки судии и 57,3% јавни обвинители). Иако во стручната јавност доминира ставот дека казната затвор е најефикасната санкција за спречување на криминалот и заштита на општеството, сепак професионалците не ја исклучуваат примената на алтернативните санкции во кривични предмети. Напротив, над 87% од испитаниците од двете категории сметаат дека алтернативните санкции треба да бидат изрекувани во кривични предмети (87,3% судечки судии и 89,2% ОЈО). Од добиените образложенија зошто треба да се применуваат алтернативните санкции во кривични предмети, станува јасно дека нема контрадикторност во ставовите, туку станува збор за став за рестриктивно применување на алтернативните санкции. Отсуството на услови и методологија за спроведување на другите алтернативни санкции, стручната јавност го идентификува како најголемиот проблем во врска со примената на алтернативните санкции, неизграденост на систем за спроведување алтернативни санкции, што е и основна претпоставка за нивна примена. Мал број од професионалците посетувале обуки за алтернативните мерки во 2011 година. Според испитаниците од двете групи, најзначајни придобивки од примената на алтернативните санкции се „зголемување на шансите за

Табела бр. 1: Осудени полнолетни лица според групите кривични дела и кривичните санкции, 2013 г.

Групи кривични дела против:													
	Вкупно	Животот и телото	Слободите и правага на	Честа и угледот	Половата и слобода	Имотот	Јавните финанси, платниот промет	Правниот сообраќај	Безбедноста на јавниот сообраќај	Вооружените сили	Јавниот ред	Др. гр. кривични дела и надвор од кривичниот	
Вкупно	.539	20	.28 3	8	4	.073	55	85	.670		22	.345	1
Главна казна	5.464	443	17	10	55	2.460	108	89	1.198	2	86		696
Затвор	3.064	170	44		55	1.851	57	57	97	2	12		519
Доживотен затвор													-
Затвор од 20 години													-
Над 10 до 15 години	22	12			3	5							2
Над 5 до 10 години	114	6	3		13	37	5		3		5		42
Над 3 до 5 години	161	11	2		13	67	6	3	2		6		51
Над 2 до 3 години	198	6	2		8	107	4	1	4		20		46
Над 1 до 2 години	613	14	2		4	439	12	8	11	1	35		87
Над 6 до 12 месеци	808	29	5		8	548	14	8	17		52		127
До 6 месеци	1.148	92	30		6	648	6	37	60	1	4		164
Парична казна	2.400	273	73	10		609	51	32	1.101		74		177
До 5.000 денари	13	5	1			4			1				2
Од 5.001 до 10.000 денари	138	24	11	3		30	1	2	51		3		13
Од 10.001 до 30.000 денари	1.064	140	24	3		242	6	10	536		34		69
Над 30.000 денари	1.185	104	37	4		333	44	20	513		37		93
Алтернативни мерки	3.914	476	63	8	9	1.603	108	191	378	2	36		640
Условна осуда – затвор	3.667	408	47		9	1.541	108	188	309	2	33		622
Условна осуда – парична казна	137	42	8	6		34		3	35		2		7
Судска опомена	110	26	8	2		28			34		1		11
Општокорисна работа													-
Поранешни осудувања	1.328	58	35		14	805	27	28	77		86		198
За истовидни дела	625	19	6		6	447	7	9	27		27		77
За други дела	484	31	23		6	211	16	14	42		48		93

интеграција на осудените лица во општеството“, „намалување на затворската популација“ и „намалување на рецидивизмот“.

др. дела	За истовидни и	219	8	6	2	147	4	5	8	11	28
<i>* извор: Државен завод за статистика на РМ, 2.4.14.11(789), 2013 година.</i>											

Ако ги погледнеме податоците од приложената табела, ќе се согледа дека во 2013 година (како и претходните години и годините кои следуваат) доминира изрекувањето на парична казна и кратка казна, па од вкупно изречени 9.539 кривични санкции, изречени се 5.464 главни казни, од кои 3.064 се казни затвор. Од нив, дури 1.148 се кратки казни до шест месеци, а 808 се казни од шест месеци до една година, или вкупно осудени 1.956 осудени лица на помалку од една година.

Покрај редовната примена на кратките казни затвор, паричната казна се појавува како редовно применувана санкција за полесниот криминал и нашата судска практика често ја практикува. Од вкупно осудените 9.539 лица во 2013 година, изречени се 2.400 парични казни, од кои најголемиот број – 1.185 во износ од над 30.000 денари. ***Исклучителната примена на алтернативните мерки е уште една редовна појава во нашиот систем.*** Условната затворска казна и натаму е најизрекувана – во 3.667 случаи, условната парична казна во 137 случаи и судската опомена во 110 случаи.

Другите алтернативни мерки, традиционално, не се изречени во ниту еден случај!

Од изнесените статистички податоци може да се резимира дека нашите судови нашироко ја применуваат можноста за изрекување на кратката казна лишување од слобода. Процентот од над 50% изречени кратки казни од вкупниот број изречени казни и над 80% од изречените казни лишување од слобода навистина е висок.

Ако се изземат паричните казни и малиот процент алтернативни мерки, односно судската опомена како единствена алтернативна мерка што се изрекува во Македонија, произлегува дека кратката казна, без оглед на тоа дали е условна или не, е најчесто применуваната затворска казна.

Нашиот судски систем мора, во најскоро време, да ги примени сите можности за замена на кратките казни со алтернатива на затворското казнување или третман на слобода. Македонскиот законодавец мора да направи темелно ревидирање на постојните законски рамки. Во случаите кога е можно тоа треба да се извлечат посебни привилегирани и квалифицирани облици, при што ќе се предвидат потесни законски рамки кај секој од различните облици на едно дело, па дури и проширување на можностите за ублажување на казната и за ослободување од казна.²⁵

Од голема помош ќе биде воведувањето електронска евиденција на сите пресудени предмети и софтверско решение според кое секој судија ќе има увид и можност за навремено пребарување во изречените казни по дела и висина на казната.

Но, не би било правилно извлекувањето заклучоци за криминалната политика единствено врз основа на разработени статистички податоци. За остварување на главните цели на казнувањето, неопходно е да се обезбедат услови и да се отстранат тешкотиите во процесот на имплементирање на алтернативните на казните лишување од слобода. Практиката на развиените европски држави покажува дека за остварување на ресоцијализацијата најважно е:

1. Алтернативните санкции и мерки да бидат резервирани за посебни категории сторители;

²⁵ Така и во: Стратегија за развој на пробациска служба... стр. 8

2. Да се обезбедат соодветни механизми и овластени органи за практична имплементација;

3. Да се зацврсти соработката меѓу повисоките и пониските судови, но и меѓу судовите, Центрите за социјална работа, Управата за извршување санкции и осуденото лице.

Теоретски, од алтернативни мерки во останатите држави и од прегледот на алтернативните мерки во Македонија, произлегува дека **најпогодни, најистакнати алтернативи на кратките казни се имотните казни** (што директно го погодуваат имотот на сторителот, а не задираат во неговата слобода), односно паричната казна. По нив доаѓаат **различните модалитети на затворското казнување**, пред сè, пробацијата и на крај **пениленцијарните алтернативи** како што е полудневниот затвор, викенд-затворот, куќниот затвор итн.

Практично, гледаме поинаква слика каде што општеството искажува доверба за новите, модерни облици на алтернативно казнување (електронското набљудување), кое вклучува активна соработка меѓу надлежните органи и сторителот на делото. Таквата соработка доведува до продлабочување на заемната доверба меѓу престапниците и органите на државата што претставува прв и основен чекор во борбата против криминалитетот.

6. Алтернативни мерки според ЗОВОК

Членот 16 од ЗОВОК се однесува на алтернативните мерки. Во него стои дека доколку судот утврди казна затвор во траење до 24 месеци, а при евалуацијата во значителен обем преовладуваат олеснувачки околности, при што разликата е најмалку 5 поени во корист на олеснувачките околности, судот може утврдената казна затвор да ја услови или да примени некоја од другите алтернативни мерки предвидени во членот 48-а од КЗ ако оцени дека и со изречената условна осуда или друга алтернативна мерка ќе се постигнат целите на казнувањето во смисла на специјалната и генералната превенција. Ако судиите ја применат оваа одредба од новиот Закон, значително отстапуваат од начинот на одмерување казни во досегашната судска практика.²⁶

7. Кои се следните чекори на македонското судство?

Македонското министерството за правда, своето образложение за донесување посебен Правилник за начинот на одмерување на казните (како инструмент за воедначување на казнената политика при изрекувањето на казните), а подоцна и Закон, го зајакнува со тврдењето дека „...наведеното решение се применува во Соединетите Американски Држави од каде што ќе бидат црпени искуствата во фазата на изготвувањето на Правилникот“.²⁷

Тргувајќи од европската ориентација на државата, зачудува тоа што македонскиот законодавец смета дека проблемите со казнената политика може да се решаваат со модели

²⁶ За проблемите што се јавуваат при изрекување алтернативна мерка според новиот ЗОВОК, види во: Bužarovska et al., 2016 стр. 15-16.

²⁷ МП, Предлог, ЗИДКЗ, 2013, стр. 2.

преземени од САД: бодовно изразување на околностите поврзани со сторителот, тежината на кривичното дело и околностите на неговото сторување.²⁸

Компаративните истражувања покажаа дека во земјите што се под влијание на спомнатите модели (како земји со англосаксонска правна традиција) постојат слични правни акти што претежно се нарекуваат упатства и *се незадолжителни по својот карактер*, се работи за два пристапи во ваквите упатства, едниот пристап е нумерички, а другиот наративен. Во правните системи на другите земји не постојат вакви акти за начинот на одмерување на казните, особено во исклучителни случаи, каде што судиите преку своето професионално здружение на судии донеле писмени насоки за начинот на одмерувањето на казните што исто така се незадолжителни, а со цел да си помогнат самите себеси при сложениот процес на одмерување и изрекување на казните.²⁹

Македонското судство мора да ја врати можноста за слобода на судијата за определување подолги или пократки казни. Факт е дека со постоењето посебни инструменти за насочување и диригирање на казнената политика ќе се зголеми бројот на случаи кога на обвинетиот му се определува построга казна од онаа што може да се смета за разумна и пропорционална за стореното кривично дело. Особено е важен аргументот дека со напуштањето на задолжителните насоки се овозможува одбегнување на прекумерниот диспарат во казнувањето, а се овозможува доволна флексибилност при индивидуализација на казната.³⁰

Слободата на судското одмерување на казната во законски дадените рамки, што е втемелено врз начелото на законитост, е есенција на секој современ казненосудски систем. Давањето слобода на судијата да ја одмерува казната и каде што оценува дека е потребно да ја ублажува или да ја поострува претставува суштествен елемент со кој се задоволуваат барањата на современите криминално-политички концепти.

Од еднакво есенцијално значење е *соодветното поставување на казнените рамки*. Во нашиот систем на санкции постојат рамки чиј распон е предолг и дава можност за широко судско одмерување на санкциите. Енергијата на македонскиот законодавец требаше да се насочи тука, *во преиспитување на одредените казнени рамки* наместо избрзаното донесување нов закон без спроведување соодветна анализа што ќе даде одговор каде лежи проблемот: дали при одмерувањето на казните за сите дела или за одделни кривични дела што предизвикуваат тешкотии во практиката? Со стапување на ЗОВОК во сила, целокупната казненосудска област се разнишува, Кривичниот законик паѓа на второ скалило и му се губи значењето на примарен системски закон во оваа област.

Со слободното судско одмерување на казната се даваше простор за ограничување на примената на казната, особено на кратката казна затвор до шест месеци (судијата, наместо затвор, можеше да изрече парична казна, условна осуда и слично). Нашиот

²⁸ Buzarovska Gordana Lazetic, Nikola Tupanceski and Elena Mujoska (2016) Mandatory Sentencing Guidelines: The Case Of Macedonia. European Scientific Journal 12, no. 22, p. 5.

²⁹ Неделкова Лидија (2014) Осврт на Правилникот за начинот на одмерување на казните, Ревизија за кривично право и криминологија, Год.21, бр.1, стр. 33.

³⁰ Бужаровска Л., Гордана (2014) Невоедначената казнена политика и нејзиното влијание врз спогодувањето за кривична санкција според законот за кривичната постапка. Македонска ревизија за казнено право и криминологија, Скопје, бр.1, стр. 64.

законодавец требаше да даде решение за поширока примена на другите алтернативни мерки во државата и надминување на слабостите во извршувањето **наместо брзоплетото и непромислено носење Закон со кој единствено се фаворизира затворањето!**

8. Заклучок

Иновациите што се јавуваат на подрачјето на алтернативно казнување и нивното сè поголемо значење и актуелност претставуваат резултат на тенденцијата за изрекувањето затворска казна како *ultima ratio*. **Казната затвор во никој случај не смее да се прифати како единствен одговор за прекршување на законската норма или за сторено казнено дело.** Постојат законодавства што со години ја негуваат традиција на изрекување алтернативни решенија, бидејќи лишувањето од слобода се покажало како контрапродуктивно во рехабилитациониот и реинтеграциониот процес на определени категории сторители на казнени дела, особено за сторителите на полесни казнени дела.

Секоја алтернатива санкција или мерка има определени специфичности што, во зависност од конкретната ситуација, можат да се сметаат за погодна мерка за остварување на целите на криминалната политика во државата. Во трудот е направена анализа на алтернативите на казнувањето, и од суштински аспект и од аспект на застапеност во судската практика, што ја зацврстува нивната улога во позитивното законодавство. Ако сторителот не претставува опасност за општеството и со сигурност може да се утврди дека процесот на ресоцијализација и реинтеграција ќе се оствари без негово изолирање и упатување во пенитенцијарна установа за краток временски период, **се поттикнува примената на некоја од алтернативите на казната затвор.**

Повеќе од јасно е дека секоја санкција има своја посебна вредност и за нејзината примена треба да се решава во секој случај *in concreto*. Небулозно е да се практикува *a priori* издвојувањето одредени алтернативи, етикетајќи ги како **најефикасна и најпогодна алтернатива на кратките казни лишување од слобода!**

Користена и консултирана литература:

Buzarovska Gordana Lazetic, Nikola Tupanceski and Elena Mujoska (2016) Mandatory Sentencing Guidelines: The Case Of Macedonia. European Scientific Journal 12, no. 22, p. 5.

Bottoms Anthony, Williams Brian, Sue Rex and Gwen Robinson (2005) Alternatives to prison: Options for an insecure society. Willan Publishing.

Bungerfeldt Jan (2011) The Impact of Alternative sanctions and the Electronic Monitoring. Seminar. Swedish Prison and Probation Administration Head Office.

Hippchen J., Leonard (1978a) Trends in classification philosophy and practice. Handbook on correctional classification, Programming for Treatment and Reintegration, Cincinnati, Ohio, p. 1-11.

Ikanović Veljko (2015) Alternativne sankcije u raskoraku između normativnog i stvarnog. Godišnjak fakulteta pravnih nauka - APEIRON 5, no.5, str. 124-137.

Бужаровска Гордана (2008) Концептите за спогодување и признавањето вина во реформата на казнено-процесно законодавство, Втор Скопско-Загребски правен колоквиум, Скопје-Загреб.

Бужаровска Л., Гордана (2003) Алтернативи за затворот. Студентски збор, Скопје,

Камбовски Владо (2009) Европски стандарди за човековите права и нивна имплементација во правниот систем на Република Македонија, (предговор), Зборник од научна расправа, МАНУ, Скопје, стр. 9-41.

Неделкова Лидија (2014) Осврт на Правилникот за начинот на одмерување на казните, Ревизија за кривично право и криминологија, Год.21, бр.1, стр.13 -34.

Годишен извештај на Управата за извршување на санкциите за состојбата и работењето на казненонправните и воспитнопоправните установи во Република Македонија за 2013 година, Скопје, март 2014 година.

Стратегија за развој на пробациска служба во Република Македонија, (2013-2016), Скопје, март 2013 година.

Кривичен законик на Република Македонија, Службен весник на Република Македонија, бр.37/96; 80/99; 4/02; 43/03; 19/04; 81/05; 60/06; 73/06; 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14,27/14, 28/14; 115/14; 132/14; 160/14; 199/14 и 226/15). *Одлуки на Уставниот суд на РМ*, У.бр.220/00, 210/01, 206/03, 228/05.

Законот за кривичната постапка, Службен весник на Република Македонија, бр. 150/10, 51/11 и 100/12.

Закон за извршување на санкции, Службен весник на Република Македонија, бр. 2/2006 и 57/2010 од 26.04.2010 година.

Handbook of basic principles and promising practices on Alternatives to Imprisonment, Criminal justice handbook series, United Nations, New York, 2007, достапно на: [http://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook of Basic Principles and Promising Practices on Alternatives to Imprisonment.pdf](http://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_of_Basic_Principles_and_Promising_Practices_on_Alternatives_to_Imprisonment.pdf) (последна посета, февруари 2017 година).

Elena Mujoska Trpevska PhD³¹

**ABOUT THE (NON) APPLICATION OF ALTERNATIVES TO PRISON IN THE
MACEDONIAN JURISPRUDENCE**

**1.02 Review Article
UDK**

Summary

Each alternative sanction or measure certain has certain specifics, depending on the specific situation, they can be considered as a suitable measure for achieving the goals of penal policy in the country. This paper analyze the instruments for directing and implementing the policy of punishment in the country, and the importance of alternative sanctions and measures essential aspect in terms of their usage in judicial practice, which further strengthens their role in positive legislation. If the offender is not a menace to society and can reliably determine that the process of re-socialization and reintegration will be achieved without its isolation and referral to penitentiary institution, promote the application of some of the alternatives to imprisonment. Sentence in no way should be accepted as the only answer for violations of legal norm or for committing an offense. There are laws for years have preserved the tradition of imposing alternative solutions because the arrest proved counterproductive in the rehabilitation and reintegracioniot process of certain categories of perpetrators of crimes, especially for perpetrators of minor crimes.

Keywords: alternative sanctions, penal policy, Law on Sentencing, jurisprudence, prison.

³¹ Research Assistant at the Center for Strategic Research, Macedonian Academy for Sciences and Arts